

Валентина Дубіцька
Зінаїда Зразюк
(Україна)

МОНЕТНО-РЕЧОВИЙ СКАРБ З МІСТА ЛЕБЕДИН СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У секторі нумізматики Національного музею історії України зберігається близько 100 скарбів, що розповідають про грошовий обіг на території України з найдавніших часів до початку ХХ ст. Якщо скарби включно до ХІХ ст. викликають зацікавленість дослідників, то скарби початку ХХ ст. мабуть одна з найменш досліджених сторінок грошового обігу нашої держави.

У фондах НМІУ зберігається декілька скарбів цього періоду. Переважна більшість їх було опубліковано¹, а один з найбільших і цікавих за своїм складом монетно-речовий скарб з міста Лебедин, мав тільки невеличке повідомлення за результатами проведення експертизи².

Скарб був знайдений 18 квітня 1996 р. групою землекопів із шести чоловік під час викопування могили у старій частині цвинтаря Мироносне, що в місті Лебедині Сумської обл.

На глибині 40-55 сантиметрів від поверхні землі копачі розбили вщент глиняну посудину, з якої висипалися золоті та срібні монети та ювелірні предмети. За законом копачі мали передати знахідку державі, проте вони її привласнили, розділивши між собою.

Про знаходження скарбу дізналися у Службі безпеки України і ці предмети були вилучені та передані до Національного музею історії України на тимчасове зберігання для проведення мистецтвознавчої експертизи. Експертиза була закінчена в жовтні 1996 р. і матеріали передані до суду. За вироком Лебединського районного суду Сумської області від 06.03.1997 р. цей скарб був конфіскований в прибуток держави шляхом адресної передачі на постійне зберігання до НМІУ, що й відбулось 24.04.1997 р.

Лебединський монетно-речовий скарб складається із **2131 од. зб.** загальною вагою **12.176 грама**, з них предмети з вмістом золота важили 1204 грама, предмети з вмістом срібла – 10.923 грами.

Переважна більшість предметів, що входили до цього депозиту, складала монети - **1845** одиниць (з них 139 золотих монет) - це монети та медалі Російської імперії ХІХ - поч. ХХ ст. (1820 одиниць) та 25 монет ХVІІ – ХІХ ст., які були відкарбовані на території Польщі, Австро-Угорщини, Пруссії, Саксонії, Норвегії, Туреччини. 197 монет мали вушка або дірки для підвішування, отже використовувались як прикраса – це так звані дукачі.

Крім монет у скарбі є **286** предметів декоративно-ужиткового мистецтва, які датуються ХІХ - поч. ХХ ст. Переважна більшість їх це вінчалні обручки, персні, сережки-лунниці, браслети, запонки, хрести натільні, ланцюжки, якими

1 Зразюк З.О. Омелянчик Р.М., 1997, с.99-100.

2 Стрілець М.С., 1996., с.,63.

репрезентовані окремі майстри золотої та срібної справи, відомі центри виробництва - Москва, Київ, Одеса, Петербург, а також популярні в той час фірми і майстерні Губкіна, Богданова, Митрофанова, Ребенка³.

Наймолодша монета скарбу є монета номіналом «Орт» 1624 р., Речі Посполитої, найпізніша – «20 копійок» 1916 р.

Переважна більшість монет має значний ступінь зносу, що говорить про те, що вони тривалий час перебували у обігу. Виключення складають монети відкарбовані у 1915-1916 рр. Відомо, що значна інфляція викликана розбалансованістю грошової системи Російської імперії, що приймала участь к Першій світовій війні, призвела до вимивання грошей з срібла і золота, а пізніше і міді з грошового обігу держави. Не встигаючи вийти з монетного двору, ці монети осідали у накопиченнях громадян на «кращі часи», а потім, зазвичай, потрапляли до скарбів.

Основна частина скарбу містить монети Російської імперії I пол. XVIII - поч. XX ст. Такі великі хронологічні рамки свідчать про те, що більшість монет скарбу вже не були учасниками грошового обігу на момент тезаврації. Однак, всі монети в свій час виступали найбільш популярними грошовими одиницями на українських землях.

Скарб містить фактично всі відомі номінали російської грошової системи, що карбувались з золота та срібла. Серед срібних найбільш поширеними були номінали 10, 15 та 20 копійок, що становлять займають переважну більшість. Не менш розповсюдженими були монети номіналом в полтинник та рубль. Дрібні номінали (5 копійок, гривенник) складають незначну частину скарбу. На 1820 монет та медалей Російської імперії лише 21 монета приналежна до випусків для обігу на території Польщі.

Серед золотих монет переважають монети відкарбовані за часів правління Миколи II. Це монети номіналом в 5 рублів, а також невелика кількість 7 рублів 50 копійок та 10 рублів.

Окремо слід зауважити про наявність монет-дукачів у скарбі. Прикраси дукачі були надзвичайно популярними в Україні протягом XVIII - поч. XX ст. Саме тому фактично в усіх представлених номіналах присутні монети, які мають напаяне вушко або сліди від зламаного вушка. Однак, за кількістю таких предметів можна зробити висновки про те, які серед них були найулюбленішими в українських жінок. Дрібні номінали (5, 10, 15 копійок) срібних монет не містять дукачів, не зважаючи на відносну велику кількість їх у скарбі. Серед більше чотирьохсот монет номіналом у 20 копійок, лише 2 використовувались як дукачі. А от з 20-ти монет номіналом 25 копійок з припаяними вушками 8.

Найбільша кількість дукачів серед рублів. Значна стертість аверсу чи реверсу монети вказує на те, якою стороною носили дукач. Переважна більшість рублів-дукачів носилися стороною з гербом чи монограмою правителя до людей. Деякі з них мають визолочену лицеву сторону. Такі дукачі, очевидно, були поширеними у XVIII ст. за часів правління Петра I, Петра II. Та найбільш популярними в ролі дукачів були рублі часів Павла I. Про це свідчить не тільки їх відносно значна кількість у скарбі, а також наявність повністю витертих монет цього правителя та з заново гравірованою монограмою правителя на монетному кружку дукача.

3 Стрілець М.С. 1996., с.,64.

Не виключенням для використання в ролі прикрас й були монети Російської імперії для Польщі. Ці монети з незвичним номіналом 1 $\frac{3}{4}$ рубля та 1 $\frac{1}{2}$ рубля потрапляли у грошовий обіг і на інші, крім Польщі, території Російської імперії, проте, досить часто їх використовували як прикрасу.

Цікаво, що серед золотих монет дукачами виступають монети номіналом 5 рублів часів Миколи I та 10 рублів часів Катерини II. Очевидно, що золоті монети пізніших правителів в ролі дукачів використовувались рідше.

Загалом, Лебединський скарб містить розповсюджені монети грошового обігу на українських землях XVIII - поч. XX ст. Однак, комплексне вивчення скарбу дає привід дослідникам стверджувати, що склад скарбу є доволі незвичним.

Крім російських монет у Лебединському депозиті зафіксована наявність і західноєвропейських монет. Найстарішою монетою скарбу є орт Сигізмунда III Вази відкарбований у 1624 році.

Відомо, що за часів правління Сигізмунда III карбування монет досягло небувалого розмаху і монети цього правителя зафіксовані і скарбах XVII-XVIII ст., а іноді і XIX ст.⁴ Але вже на початку XX ст. ця монета була вже незнайомою для місцевого населення і, скоріш за все, потрапила до Лебединського скарбу зі скарбу більш раннього.

10 з 25 західноєвропейських монет, це монети Австро-Угорщини, частина з яких має вушка і використовувалась як прикраса-дукач. У скарбі є таляр-рестрайк Марії Терезії, відкарбований у 1780 р., який досить часто, як прикрасу використовували українські жінки.

У скарбі також є монети Німеччини, Франції, Норвегії, Бельгії, Румунії та Великої Британії. Найбільш екзотичною з цих монет, можна вважати монету Великої Британії для Індії. Ця монета має вушко і, ймовірно, використовувалась як дукач.

Крім монет у скарбі є і зразки нагородної системи Російської імперії – це нагородні медалі «За покорення Західного Кавказа» 1864 р., дві медалі «За усердие», та 3 відзнаки Военного ордену Святого Георгія (солдатський Георгіївський хрест) 4-го ступеня.

Великий хронологічний період наявних монет дозволяє дослідниками вивчати не лише особливості грошового обігу, а й частково інформує про обставини накопичення та заховання скарбу. Однак, в цій детективній історії залишається ще багато загадок, зокрема про власника скарбу, які потребують подальших досліджень.

Хронологічний аналіз скарбу показав, що захований він був у період революційних подій, приблизно в 1917-1918 рр. і, не виключено, що власник скарбу загинув, тому цінності залишилися лежати в землі.

У попередній публікації скарбу Марія Стрілець зробила припущення, що скарб був захований міським головою Лебедин Яковом Кучерою⁵. Проте, виходячи з аналізу якісного і кількісного складу скарбу можна зробити припущення, що його власник ймовірніше був ювеліром, який для виготовлення прикрас скуповував та накопичував предмети із дорогоцінних металів для подальшого виготовлення із них своїх виробів.

4 Котляр М.Ф. 1971, с.154-155.

5 Стрілець М.С. 1996, С.,63.

Також вірогідною є версія, що власник був лихварем. На користь обох тез говорить наявність в скарбі великої кількості розпарованих сережок, стертих монет-дукачів, які непридатні для носіння в якості прикраси та фрагменти золотих ланцюжків.

Склад нумізматичної частини Лебединського скарбу

Російська імперія.

5 копеек: 1813 (1), 1818 (1), 1825 (1), 1851 (1), 1852 (1), 1890 (1), 1892 (1), 1898 (1), 1899 (1), 1901 (1), 1902 (1), 1903 (2), 1905 (3), 1906 (1), 1908 (1), 1909 (2), 1911 (1), 1912 (1), 1915 (2), дукач: стертий (1).

Гривенник: 1746 (1).

10 копеек: 1847 (1), 1861 (1), 1868 (1), 1869 (1), 1875 (1), 1889 (1), 1893 (1), 1894 (2), 1896 (1), 1898 (1), 1899 (8), 1900 (6), 1901 (8), 1902 (11), 1903 (12), 1904 (14), 1905 (22), 1906 (15), 1907 (12), 1908 (9), 1909 (25), 1910 (21), 1911 (24), 1912 (18), 1913 (11), 1914 (33), 1915 (49), 1916 (8), стерті (5).

15 копеек: 1861 (1), 1862 (1), 1866 (1), 1868 (1), 1869 (1), 1870 (1), 1871 (1), 1873 (1), 1879 (1), 1880 (1), 1889 (1), 1890 (2), 1892 (2), 1897 (5), 1898 (5), 1899 (11), 1900 (23), 1901 (11), 1902 (31), 1903 (8), 1904 (28), 1905 (36), 1906 (36), 1907 (37), 1908 (57), 1909 (16), 1911 (12), 1912 (31), 1913 (25), 1914 (42), 1915 (57), 1916 (10), стерті (11).

20 копеек: 1824 (1), 1839 (1), 1858 (1), 1860 (1), 1863 (1), 1865 (2), 1866 (1), 1867 (2), 1868 (5), 1869 (6), 1870 (5), 1871 (5), 1872 (1), 1873 (9), 1874 (2), 1876 (4), 1877 (1), 1878 (2), 1879 (8), 1880 (6), 1882 (3), 1883 (1), 1884 (1), 1887 (1), 1888 (1), 1890 (4), 1891 (6), 1893 (9), 1901 (9), 1902 (5), 1903 (9), 1904 (8), 1905 (17), 1906 (12), 1907 (25), 1908 (15), 1909 (15), 1910 (12), 1911 (10), 1912 (34), 1913 (24), 1914 (36), 1915 (75), 1916 (9), стерті (2); дукачі: 1855 (1), 1861 (1).

25 копеек: 1895 (1); дукачі: 1836 (1), 1839 (1), 1847 (1), 1853 (1), 1877 (1), 1896 (3), стерті (11).

Полтина: 1719 (1), 1727 (1), 1813 (1), 1818 (1), 1852 (1), 1877 (1), стерті (2); дукачі: 1812 (1), 1817 (1), 1818 (2), 1839 (2), 1840 (1), 1845 (1), 1857 (1), стерті (18), 1828 (1),

50 копеек: 1847 (1), 1895 (7), 1896 (28), 1897 (22), 1899 (27), 1909 (1), 1911 (3), 1912 (12), 1913 (5), стерті (1); дукачі: 1894 (1), 1896 (1), 1897 (1), 1913 (1), стерті (8).

Рубль: 1728 (1), 1782 (1), 1798 (1), 1811 (1), 1815 (1), 1818 (1), 1819 (1), 1823 (3), 1830 (2), 1841 (3), 1846 (1), 1847 (1), 1848 (1), 1877 (1), 1878 (2), 1885 (1), 1886 (1), 1892 (2), 1893 (1), 1896 (21), 1897 (28), 1898 (21), 1899 (19), 1901 (1), 1907 (1), стерті (3); дукачі: 1723 (4), 1724 (2), 1725 (2), 1732 (1), 1733 (1), 1813 (2), 1814 (3), 1817 (3), 1818 (6), 1820 (1), 1821 (1), 1828 (4), 1829 (1), 1834 (2), 1837 (1), 1840 (1), 1842 (3), 1844 (4), 1851 (1), 1853 (1), 1877 (4), 1878 (5), 1891 (1), 1896 (3), 1897 (9), 1901 (1), стерті (42), стерті 18 ст. (1)

5 рублей: 1897 (2), 1898 (59), 1899 (27), 1900 (12), 1901 (5), 1902 (1); дукачі: 1848 (1), 1853 (1), 1877 (1).

7 рублей 50 копеек: 1897 (1).

10 рублей: 1899 (15), 1900 (5), 1901 (1), 1904 (1), 1903 (3); дукач: 1766 (1).

Росія для Польщі. 2 злотих: 1818 (91), 1824 (1); 15 коп. -1 зл.: 1838 (2); 30 коп. -2 зл.: 1835 (1), 1838 (1), стерті (3); дукачі: стерті (4); 20 коп. -40 гр: 1850 (1); $\frac{3}{4}$ руб – 5

зл.: 1834 (1), 1839 (1), стерті (1); дукач: 1839 (1), 1836 (1), 1838 (1), стертий (1); 1 ½ рубля: дукач: стерта (1).

Монета не визначена, стерта (1).

Австрія (імперія). Марія Терезія (1740-1780), дукач: таляр 1780 (1), стертий (1).

Австро-Угорщина. Франс Йосип (1848-1916): дукач 1854 (1), 1867 (1); 2 крони 1913 (1); крона 1893 (1), 1899 (1), 1916 (1); 10 гелерів 1895 (1); Угорське карбування: форинт 1879 (1); крона 1915 (1).

Річ Посполита. Сигізмунд III Ваза (1586-1632): орт коронний 1624 (1).

Німеччина. Вільгельм II (1888-1918) : 10 пфенігів 1898 (1). Пруссія, Вільгельм II (1888-1918): 2 марки 1877 (1). Саксонія. Фрідріх Август III (1904-1918): 2 марки 1907 (1). м. Гамбург. 2 марки 1901 (1).

Франція (імперія). Наполеон III (1852-1870): дукач: 10 франків 1862 (1).

Франція, 3-я республіка. Дукач: 5 франків (1).

Румунія. Карл I (1866 (1881)-1914): 1 лея, присвячена 40-річчю регентства Карла I 1906 (1), 1910 (1).

Бельгія. Леопольд II (1865-1909): 10 сантимів 1904 (1).

Норвегія. Хаакон VII (1905-1957): 10 оре 1911 (1).

Велика Британія. Вікторія (1837-1901): 2 шилінги, 19 ст. (дата стерта) (1).

Індія (Британська колонія). Вікторія (1837-1901): дукач: 1 рупія 1840 (1).

Туреччина, Мухамед V (1327-36 р.х. = 1909-18 рр.): 20 пара 1327 р. х. = 1910 р. (1).

Предмети фалеристики та медальєрики (12 од.).

1. Медаль нагородна «За покорення Західного Кавказу» 1864 р. (1). Російська імперія, Олександр II (1855-1881).

2. Коронаційний жетон 1883 р. (1), Олександр III (1881-1894).

3. Медаль «За храбрість» 4-го ступеня, № 222044, № 299931, № 1183250 (3), Микола II (1894-1917), поч. XX ст.

4. Медаль «За усердие» (2)

5. Відзнака Воєнного ордену Святого Георгія (солдатський Георгіївський хрест) 4-го ступеня (до 1915 р.), № 123598, № 127777, № 442107 (3).

6. Значок «За отличную стрельбу» 1904 р. (1).

7. Медаль пам'ятна «От главного Управления Землеустройства и Землевладения» (1), Російська імперія, кін. XIX - поч. XX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зразок З.О. Омелянчик Р.М., 1997. Клады российских монет XIX-XX вв. в минцкабинете НМИУ, Пятая всероссийская нумизматическая конференция.–Москва, с.99-100.

2. Стрілець М.С. 1996. Лебединський монетно-речовий скарб – сенсаційна знахідка 1996 року, музейні читання. Матеріали наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України. 17-18 грудня 1996 р., Київ, с.62-66.

3. Котляр М.Ф. 1971. Грошовий обіг на території України доби феодалізму, Київ, 175 с.

REFERENCES

1. Zraziuk Zinaida, Omel'ianchik Raisa, 1997. Treasures of Russian coins of the XIX-XX centuries in Minskabinet NMIU, Fifth All-Russian numismatic conference, Moscow, p.99-100.

2. Strilez Maria, 1996. Lebedinsky coins and property treasure - a sensational discovery of 1996, Museum readings. Materials of the conference of the Museum of Historical Treasures of Ukraine - the branch of the National Museum of History of Ukraine. December 17-18, 1996, Kiev, p.62-66.

3. Kotliar Nikolay, 1971. Money circulation on the territory of Ukraine is the era of feudalism, Kiev, 175 p.

Money – screw from the city of Lebedin Sumska Region Summary

The article is devoted to the coin and money treasure from the city of Lebedin, Sumy region, which was found in 1996. Lebedinsky coin and money treasure consists of 2131 units. Save the total weight of 12. 176 grams of which objects with a content of gold 1204 grams, silver objects - 10.923 grams. The vast majority of the items included in this deposit were coins - 1845 units (of which 139 gold coins) - coins and medals of the Russian Empire XIX - beginnings XX century (1820 units) and 25 coins of the seventeenth and nineteenth centuries, which were touched on the territory of Poland, Austria-Hungary, Prussia, Saxony, Norway, Turkey. 197 coins had a hole or hole for hanging, so they were used as a decoration for so-called ducklings.

In addition to the coins in the treasure there are 286 decorative and applied arts, which date from the XIX - beginning. XX century